

3. Fórum Charty 77

Infoch 1988/4

Protože 3. Fórum Charty 77 bylo Státní bezpečností dne 17. 1. 1988 násilně přerušeno, požádali jsme tři signatáře Charty 77, Ladislava Hejdánka, Jaromíra Šabatu a Václava Bendu, aby se vyjádřili písemně k tématu Fóra: „Možnosti zlepšení politické situace resp. možnosti překonání politického systému a jakou roli v tom může či nemůže sehrát Charta 77 a další nezávislá hnutí“. Očekáváme, že publikované články vzbudí pozornost a že se k nim vyjádří další chartisté – písemně či ústně.

F. Stárek a P. Uhl

Ladislav Hejdánek:

Pro naši přítomnou situaci je příznačný rozpor mezi rozšířeným a stále se prohlubujícím pocitem nejistoty a nestability, ba přímo krize, a mezi oficiálním hodnocením, které teprve v poslední době a ještě velmi opatrně připouští jisté poruchy. Značný díl pocitu nejistoty pramení nejenom z toho, že se pravda o skutečném stavu společnosti utahuje, ale také a zejména z toho, že všechno nasvědčuje tomu, že plnou pravdu neznají ani samotné úřady, vláda a stranické vedení. Všichni občané si jsou vědomi, že musí dojít k pronikavým změnám, ale snad s výjimkou některých umělců, vědců humanistického zaměření a určitých náboženských proudů nejeví pro tyto změny nikdo velké nadšení a naprostá většina obyvatelstva je očekává s obavami. Proto také neexistuje prakticky žádný tlak zdola, který by politické a státní orgány nutil přistoupit k nezbytným reformám. A vládnoucí kruhy samy jsou bytostně spjaty se zachováním pointervenčního statu quo a až dosud se všemožně bránily všem změnám, a to především a možná výhradně ve svém vlastním zájmu, neboť každá změna pro ně znamenala a znamená ohrožení. Důsledkem je něco zvláštního: téměř všichni jsou přesvědčeni, že tak špatnou vládu a správu obecných věcí jsme už dávno neměli, ale zásadních změn se většina obává stejně jako strana a vláda.

Do této situace nyní zasahují vlivy proměn ve vývoji sovětské společnosti, které v mnohém připomínají – přinejmenším v oblasti kulturní a intelektuální, ale nejenom tam – kvas našich let šedesátých. Součástí těchto závažných změn je stále se rozšiřující a prohlubující kritičnost pohledu na vlastní bezpečnost a její nedávné dějiny. Nepočítáme-li některé projevy naivního očekávání, že naše těžké problémy nyní jakoby mávnutím proutku vyřeší osvícený a moudrý ruský bohatýr (ostatně už byla taková naděje zklamána), znamená to jak ve vedoucích složkách strany a státu, tak v nejširších vrstvách jen zesílení onoho zmíněného pocitu nejistoty, i když z odlišných motivů.

Poprvé od roku 1968 se dostáváme do situace, v níž meze našeho domácího režimu se stávají dominující překážkou možných ekonomických, sociálních i politických reforem. Zájmy vedoucí špičky (a jejího nevelkého domácího zázemí) už se nemohou nadále opírat o sílu, díky které se dostala k moci a etablovala. I když se sovětské vedení zatím nedistancovalo od srpnové intervence před dvaceti lety, zdá se to být už jen otázkou času, bude-li přehodnocování minulosti dále pokračovat. Orientovat se v nastalé nejistotě a využít otvírajících se možností je očividně nad možnosti a síly lidí, kteří selhali přede dvěma desetiletími za okolností pro ně mnohem příznivějších. Žádná reforma se u nás dnes neobejde bez obětí všech vrstev obyvatelstva. V době Pražského jara se ukázalo, že lidem pro něco takového nechybí porozumění a dobrá vůle.

Ale kdo dnes bude schopen je přesvědčit, že on i jeho spolupracovníci jsou zrovna ti praví, že jsou na svém místě, protože rozumějí své věci a mají jasno v hlavách? A kde by se takoví vysoce potřební lidé mohli najednou objevit? Kdo má dost autority, aby na ně mohl ukázat a aby mu lidé uvěřili? Naše společnost morálně povážlivě upadla; jakákoliv obroda společnosti je nemyslitelná bez nové morálky, a to nejen pracovní. Ale jak je možno probudit lidi a povzbudit k lepší morálce, když na vedoucích místech vesměs vidí osoby váhavé, bezradné až zmatené, anebo zase slabého charakteru, oportunní, několikrát vyměnivší plášť a nezřídka i zkorumpované? Ale na druhé straně: máme právo očekávat po nějakých personálních výměnách, k nimž došlo a ještě dojde, že najdeme lidi lepší, když budou nutně dětmi naší morálně pokleslé společnosti a když je formovala hluboce nemorální doba nejen v posledních dvaceti, ale čtyřiceti – a vlastně více než padesáti posledních letech? Neplatí právě také pro nás a pro celou naši společnost, že jsme měli a máme takovou vládu, kterou jsme si zasloužili anebo alespoň kterou jsme strpěli?

Za daného stavu věcí zůstane ještě v nejbližší době rozhodující společenskou a vlastně jedinou významnou politickou silou komunistická strana, k níž snad smíme ve svých úvahách přičíst také komunisty bývalé. Můžeme spojovat národní naděje s nějakou novou reformní vlnou v řadách komunistů, jediných lidí v naší společnosti, kteří měli a mají jakési politické zkušenosti?

Komunistická strana si ústavně zajistila své vedoucí postavení. Ale již jen letmé ohlédnutí po poválečném období nám ukáže, že se komunisté chovali v tomto smyslu „ústavně“ (tj. ve shodě s privilegiem, které musí být chápáno zároveň jako povinnost a závazek) jen dvakrát a vždy poměrně nakrátko. Poprvé uvolnili únorovým převratem a vyloučením všech jiných sil z politického života zhoubné proniknutí tzv. stalinských metod do života celé společnosti, a když pak došlo v SSSR k polovičatému a nedostižnému pokusu o očistu, u nás stranické vedení už nevedlo, nýbrž ze všech sil a na všech frontách brzdilo. V šedesátých letech se zformovala silná reformní fronta uvnitř strany, jejíž působení vyvrcholilo v tzv. Pražském jaru. To u nás komunisté začali vést společnost podruhé. Vojenská intervence tehdy udělala konec plánům a nadějím, které se sotva začaly rodit. Vnucená protireforma ve straně a pak i ve společnosti vedla znovu k tomu, že strana přestala vést a soustředila všechny síly a zejména mocenský aparát na brzdění a potlačování. Lze říci, že poměrně široká politická podpora komunistické strany po válce a zejména důvěra v její program byla faktickým jejím politickým postupem otřesena a zmarněna v padesátých letech, kdy na místo přesvědčení nastoupil strach a kdy aktivní podpora a upřímná spolupráce se stále víc měnila v pouhou kolaboraci. Rok 1968 překvapivě obnovil reputaci komunistů (za značné „podpory“ ostrých slovních kritik i jiných tlaků ze strany spojenců a zejména potom na výraz protestu proti vojenské intervenci). V prvních dnech a týdnech po vojenském zásahu osvědčili mnozí reformisté mimořádnou odvahu i skvělé organizační schopnosti (a zejména také schopnost dobře spolupracovat s jinými občany), ale to nemůže odvést naši pozornost od selhání reformního vedení a neschopnosti širokých řad po porážce ustupovat spořádaně a zachovat si jako relativně významná politická síla schopnost kolektivně reagovat (což zároveň ovšem svědčí o povaze nastoleného režimu a zahraničních sil, jimiž byl implantován a pak dlouho udržován). To, že se po celou dobu a dokonce až dodnes, reformisté ani nepokusili se organizačně konsolidovat v politickou sílu a že ani dnes nemají, jak se zdá, dalekosáhlejších cílů než dosáhnout své rehabilitace a navázat na svou před dvaceti lety „přerušenu revoluci“, způsobilo, že byla otřesena důvěra i v program reformní. Jistě tu působí také Evropou procházející vlna pragmatického konzervatismu, ale hlavní důvody pro přesvědčení naprosté většiny občanů, že nemá smysl očekávat něco významnějšího od

reformování strany a komunismu, mají původ v našich vlastních zkušenostech, a to bez ohledu na to, jak se kdo dívá na otázku samotné reformovatelnosti.

Jen několik slov stačí, abychom se dotkli možnosti nějakého náhlého zvratu. Především je v našich podmínkách velmi nepravděpodobný, a to nikoliv proto, že bychom žili v situaci stabilnější, nýbrž protože si většinou uvědomujeme, že i menší otřesy by pravděpodobně měly vážné či katastrofální důsledky. Naše hospodářství funguje z posledních sil a takřkajíc na čestné slovo. Každá větší porucha by byla fatální – rázem bychom spadli do obtíží, přesahujících maďarské a dokonce asi i polské. A každý, kdo by něco takového vyvolal, by se stal obětním beranem, odpovědným za krizi, která se latentně a pololateně připravuje už dobrých třicet let (a déle). Doufejme, že k náhlému zvratu nedojde a že budeme mít dost času k pomalému vývoji krok za krokem.

Situace není růžová. Potřebovali bychom zkušené a vzdělané politiky, ba státníky, kteří by zároveň měli dost důvěry všech rozumných lidí a kteří by také byli schopni si vybrat vhodné spolupracovníky. Ale kde je vzít? Mimo stranu takoví lidé nemohli vyrůst, i když měli velký talent a vynikající schopnosti (možná právě proto). A v rámci strany nutně vyrůstali pokřiveně, přinejmenším v důsledku nezbytného přetvařování a předstírání souhlasu a loajality bez vnitřního přesvědčení. A nenajdeme-li je sami, těžko můžeme spoléhat na to, že nám je najdou jiní a že najdou takové, jaké opravdu potřebujeme. Skutečnou důvěru si politik musí zasloužit, v tom mu nepomůže žádné usnesení. A aby mohl prokázat, že je důvěry hoden, k tomu potřebuje čas. Dnes více než kdy jindy tu půjde o vnitřní integritu takových vůdčích osobností, ne o nějaké nové převleky. Proto není příliš pravděpodobné, že by se takoví lidé našli mezi středními nebo nižšími kádry. Chytří a šikovní asi ano, možné i vzdělaní (i když to už méně), ale celistvé, mravně i myšlenkově vyspělé osobnosti? To mi připadá jako utopie. Konec konců nejen oni, ale my všichni jsme poznamenáni upadlostí a rozložeností společnosti, v níž žijeme, v níž žít musíme. Nespasí nás lidé, kteří budou nahodile vyneseni hrou okolností, takové lidi si musíme připravit, anebo ještě lépe a přesněji, takové lidi musíme nechat svobodně vyrůst. To, co bylo pošramoceno, otřeseno a zničeno za půl století, se nám nezdaří dát do pořádku za několik měsíců, ba ani za několik let. V některých oborech bude hlavně záležet na správných projektech (např. v ekonomii), ale i tam bude hodně záležet na lidech a jejich důvěře. Někdy bude třeba po řadu let vychovávat a připravovat vhodné kádry, posílat je na studie a na zkušenou do jiných, úspěšných zemí, někdy se z deseti ukáže být tím pravým třeba jen jeden. V něčem budeme moci navazovat na starší domácí tradice, jindy zase naopak bude třeba zcela opustit stará schemata a navyklé způsoby. Čeká nás doba velkých těžkostí, ale doba, v níž se bude rozhodovat o naší národní budoucnosti. Cílem národního programu obrodného bylo zajistit, abychom byli. Dnes půjde vlastně o víc: o to, zda naše národní bytí má, může mít a bude mít opravdu nějaký smysl. Zatím jsme pro to udělali málo. Příležitost, které se nám dostalo první republikou, jsme z velké části promarnili. Příležitost, která se nám otevřela po druhé válce, jsme zmarnili v rozsahu ještě větším. Budeme schopni alespoň ve dnech, které přicházejí, lépe rozpoznat „znamení časů“, porozumět dějinné výzvě a věcně i důstojně na ni odpovědět svými činy?

Nevidím jiné cesty, než využít – nepochybně dočasného – znejistění a oslabení existujícího represivního aparátu k zakládání nových a nových drobných iniciativ všeho druhu a ve všech oborech a směrech. Je třeba všechno vyzkoušet, a to vždycky na vlastní odpovědnost a na vlastní riziko. Příliš jsme si zvykli přenechávat odpovědnost i riziko jiným. Je třeba využít každého, i sebemenšího volného prostoru k pokusům o něco nového. Domnívám se, že bychom neměli utrácet svou energii na protesty a útoky, kde to není nezbytně nutné. Naši potomci

nebudou žít z našich protestů, ale z naší pozitivní, konstruktivní, vynalézavé práce. S jistými obavami pozoruji, jak zejména mnoho mladých lidí, kteří ještě pořádně ani nevědí, co vlastně chtějí, se v první řadě starají o prapor, k němuž by se připojili. Mám za to, že právě dnes je doba, která se nás bude ptát nikoliv po praporech, za nimiž chceme pochodovat, nýbrž spíš po erbech, v jejichž znameních chceme jednat a žít. Časem se možná ukáže, že některé erby mohou nebo dokonce musí být povýšeny na prapor. Ale začínat šitím praporů a teprve pak se ohlížet, co by se mohlo podnikat, by nebylo tím správným začátkem.

Je zapotřebí rozvíjet tu nejpestřejší a nejbohatší rozmanitost svobodných iniciativ malých i větších skupin, a přitom trvat na jejich nezávislosti na oficiálních programech a podporách. Na velké projekty nemáme zatím ani dost sil, ani zkušeností, a zejména zatím neexistuje opravdu svobodné fórum, kde by se mohlo o společných velkých programech jednat a diskutovat. Čím víc bude iniciativních a nápaditých jednotlivců a malých skupinek s různorodými zájmy a cíli, tím víc se bude obnovovat svobodný život společnosti a vymaňovat se z byrokratického a mocenského sevření státního organismu, jehož kompetence se musí postupně omezit na věci obecně užitečné správy. A jen tak bude také otevřen prostor k tomu, aby od skutečných počátků zdravě vyrůstali vynikající mladí lidé, nepokřivovaní poměry, vybírající si sami své učitele a pak mnohonásobně odvádějící užitek celé společnosti.

Praha 10.2.1988

Dodatečný rozhovor s Ladislavem Hejdánkem

V příspěvku L. Hejdánka ke korespondenčnímu fóru Charty 77 o politice není pojednáno o tom, jakou roli může či nemůže sehrát Charta 77 v případných politických či společenských změnách, zvláště v současně situaci předpokládaném dalším vývoji. Protože Václav Benda a Jaroslav šabata o tomto problému pojednali, požádali jsme Ladislava Hejdánka, aby svou stať doplnil ve formě rozhovoru.

Co soudíš o tom, jak by mohla či nemohla Charta vstoupit na politickou scénu, jak by mohla tuto scénu ovlivnit, ať už přímo nebo nepřímo?

Já jsem zcela vědomě ten bod pominul, protože jsem nechtěl znovu o tom vyvolávat diskusi. Ale mé stanovisko je jasné i odjinud. Charta není politickou organizací, její cíle jsou, jak jsem kdysi říkal, nekonečné, to znamená nejsou vázány na žádnou politickou situaci a tedy ani na žádnou změnu politické situace. Úkol Charty zůstává týž za všech okolností, tj. i v nejdemokratičtější společnosti by měla Charta stále co dělat. Na druhé straně, protože to není politické společenství, nemůže působit ke změně politického stavu, politického systému žádnými prostředky, protože žádnými prostředky nevládne. Nesmí vládnout, protože politickými prostředky je možno vládnout pouze v rámci určitého programu, politického programu a ten Charta nemá. Charta má jen dva základní body a ty na politický program nestačí. To ovšem neznamená, že ten, kdo podepsal základní prohlášení, že se na toto může odvolávat a zůstat nečinný, zůstat mimo politické dění nebo neúčastnit se tlaků směrem k nějaké změně v pozitivním smyslu. Naopak, tím, že podepsal Chartu, tím se každý zavazuje, že v rámci svých možností, podle všech svých sil, udělá něco pro to, aby skutečně lidská práva zachována byla a aby se to dělo v rámci zákonnosti.

Pokud jde tedy o ryze politické působení jednotlivých signatářů Charty 77, Tvoje představa je, že by měli působit v iniciativách jiných, než je Charta 77.

Ano, jistě. Protože samozřejmě sám nikdo politicky nemůže dobře působit, má-li to být účinné, musí se spojovat s dalšími. Toto spojení se však musí provádět mimo Chartu, protože Charta žádné takové spojení na základě jednotlivého programu nebo pod jednotlivými prapory nepřipouští, v ní se musí zachovávat v zásadě shoda názorů, může se působit jenom v rámci toho, na čem se všichni signatáři shodli svým podpisem. Což znamená nutnost zakládání nových iniciativ a tam ovšem není možno se odvolávat na Chartu. Mně se to zdá i morálně pochybné, když někdo politicky působí, aby se přitom kryl nějakým morálním štítem, již vybudovaným.

Nepřipouštíš, že v trochu změněné, příznivější politické situaci, liberálnější politické situaci, by důsledek působení Charty jako celku ve smyslu obhajoby lidských práv mohl být političtější, mohl by společnost poněkud posouvat kupředu ve směru demokratizace a tím tedy v politickém smyslu, tedy aniž by to Charta měla ve svém programu?

To určitě a také jsem to už vyjádřil. Po mém soudu bude mít právě v budoucnu Charta mnohem závažnější význam, protože ti, co Chartu podepsali, budou ve společnosti představovat jakousi bázi, vůči níž se bude muset vymezovat každý politický směr, každá politická síla, event. strana a pod. Před každým, kdo v této zemi bude chtít politicky pracovat, bude se klást na prvním místě otázka, zda je pro lidská práva nebo proti nim a zda je pro zákonnost nebo proti ní. Zda chce dělat revoluce nezákonné nebo zda chce dělat pozvolný pokrok. To je zásada, jíž se bude měřit každá iniciativa. Přitom politický význam ve smyslu ideového působení v rámci polis – tedy takový politický význam Charty poroste, pokud nezklamou chartisté. Po mém soudu je tu velké nebezpečí v tomto smyslu, a to dvojí: Zaprvé, že v rámci Charty se najednou odloupnou někteří signatáři, bývalí komunisté, kteří řeknou, že to byla jenom taktika (jak to ostatně někteří říkali už od začátku) a že nyní v nových podmínkách, kdy se jim otevře možnost vstoupit opět do politického života, tak zase budou v duchu dosavadního marxismu, jak mu rozuměli, pro diktaturu jedné strany a nikoliv pro demokracii. V tom momentě ovšem poruší svůj závazek daný podpisem pod Chartou a pak myslím (říká L.H. žertem), že by se měla vytvořit nějaká komise, která bude vylučovat. Zadruhé je tu nebezpečí, že v rámci Charty existují také lidé značně konzervativního zaměření a ti by potom podobně mohli říci, kdyby se situace změnila jiným způsobem, že se už necítí vázání, že to platilo pro situaci těžké represe, ale nyní, když mají moc sami v rukou nebo mají možnost se na ní podílet, takže budou vylučovat třeba zase komunisty. Toto vše jsou reálné politické perspektivy, v nichž se ukazuje váha Charty jako eminentní.

Děkuji za rozhovor.